

УДК 355.23:[37.018.8(100)]

Світлана Шумовецька,
доктор педагогічних наук, доцент
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький
<https://orcid.org/0000-0001-5419-1576>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-02/271-281

УКРАЇНСЬКІ ВОЄННІ МЕМУАРИ: ЗАОХОЧЕННЯ ДО ЧИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ І ВІЙСЬКОВУ ТАКТИКУ

У статті висвітлено сутність мемуарів та їх значення і можливості використання у військовій професійній освіті. Наукова новизна полягає у визначенні потенціалу воєнної мемуарної літератури для навчання майбутніх офіцерів загальновійськових дисциплін. Доведено, що у практиці військової освіти вивчення воєнної мемуаристики надає читачеві ширший історичний контекст, з якого можна вчитися: мемуари пропонують більш глибоке розуміння лідерства та української мілітарної традиції. Засвідчено доцільність створення у військових навчальних закладах сприятливого середовища, орієнтованого на керування практики професійного читання і на заохочення до читання через відкрите повідомлення керівниками різних рівнів своїх читацьких уподобань.

Ключові слова: воєнні мемуари; історія; військова тактика; війна; книги; навчання; військова освіта.

Постановка проблеми. Сьогодні маємо ситуацію, коли незважаючи на досягнення поліграфії, барвистість і оригінальність оформлення книга не часто може конкурувати з цифровим життям і смартфоновими уподобаннями молоді. Потрібні нестандартні підходи та подвійні зусилля, щоб переорієнтувати її погляд від гаджетів до книги. На стороні прихильників книжкового підходу – сила традиції читання, оригінальність друкованого книжного слова, інтелектуальна і пізнавальна глибина книжкового формату. Важливо спробувати залучити книжковий потенціал з освітньою метою, винести на яв друковану спадщину, допомогти майбутнім офіцерам зрозуміти силу, багатство, можливості книг і переваги та інтелектуальну приємність читання. Одним з таких перспективних і багатих на можливості варіантів навчання є використання воєнної мемуаристики, що значно випереджає за масштабами сферу необхідних знань, які дає формальна освіта, та може значно розширити обізнаність майбутнього офіцера про сутність й особливості воєнних конфліктів, закономірності та специфіку військової сили, розуміння свого місця як керівника і військового лідера.

Метою статті є визначення освітньої цінності українських воєнних мемуарів та шляхів заохочення майбутніх офіцерів до читання про історію і військову тактику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Воєнна мемуарна література стала предметом прискіпливої уваги дослідників порівняно недавно: багато наукових розвідок про воєнні мемуари з'явилося у другій половині XX століття. Їм приділено більше уваги в країнах Західної Європи та США, де ними цікавляться дослідники воєнної історії та військові соціологи,

розглядаючи їх у ширшому контексті культури історичної пам'яті, ідентичності, психологічного відновлення й терапевтичного потенціалу. Вчені досліджують питання про причини зацікавлення воєнними мемуарами, про те, чому, коли та яким чином люди фіксують і запам'ятовують воєнні конфлікти, як ці тексти пов'язані з колективною пам'яттю.

Військові соціологи Р. Вудворд і К. Дженкінс у книзі «Перенесення війни в книгу: написання та випуск воєнних мемуарів» на основі аналізу понад двохсот п'ятдесяти воєнних мемуарів, опублікованих з 1980 року про службу в британських збройних силах, описали читацьку аудиторію та причини, що спонукають колишніх військових братися за написання мемуарів [1]. Своєю чергою Е. Лонг та А. Едвардсу на основі інтерв'ю з ветеранами показали значущість спогадів для формування почуття причетності, відновлення відчуття зв'язку [2]. Схожою за спрямуванням є і стаття американського дослідника Б. Шрейдера «Жити війною, писати війну, навчати війні». Автор розглядає проблему, що означає бути ветераном війни, в контексті ідентичності й критичного розгляду війни та мілітаризму. Багато уваги Б. Шрейдер приділяє тому, як говорити про війну в академічному просторі й використовувати досвід війни для навчання студентів [3]. В Україні переважає історичний контекст вивчення військових мемуарів, розгляд їх як автентичних свідчень епохи та засобу формування національної свідомості. Найбільше досліджень стосується мемуарів часів Української Народної Республіки (Н. Любовець [4], О. Отземко [5]) та Української галицької армії (Б. Савчук і Г. Гаврилук) [6], В. Пархоменко [7]). Разом з тим потенціал використання воєнних мемуарів у практиці військової освіти, так само, як і читацькі практики майбутніх офіцерів, потребують окремої дослідницької уваги.

Виклад основного матеріалу. Воєнні мемуари (фр. *memoires* – спогади; лат. *metoigia* – пам'ять) відомі з часів античності. Це розповідь про воєнні чи інші пов'язані з війною події, учасником або свідком яких був автор [8, с. 436]. *Ключовою особливістю воєнних мемуарів є акцент на осмисленні подій, тобто, як підкреслює Р. МакГрегор, зосередження не на бойових діях, а на досвіді автора*, на конструюванні суб'єктивності, прояві волі та автентичності в бою [9]. Їхньою відмінною ознакою є насамперед опис можливостей людини і подолання викликів у межах ситуацій.

Сьогодні у США й Великій Британії, де опубліковано найбільше спогадів, вони зосереджені на солдатах спеціальних операцій, таких як морські котики чи рейнджери. Основна частина спогадів – це розповіді ветеранів бойових дій у Кореї, В'єтнамі чи Іраку. Увага до мемуарів у наш час зросла у контексті мікроісторій, тобто описів життя відомих чи історично невідомих людей. Читачів мемуарів приваблює насамперед репрезентація унікального досвіду людини-воїна, можливість зрозуміти джерела сили для протистояння незгодам вже свого життя.

В Україні найяскравіший період в історії української воєнної мемуарної літератури – це 20–30 роки ХХ ст. Основними жанрами цього часу були спогади, щоденники, чи щоденники-хроніки, й автобіографії. Свої твори

автори називали досить різноманітно: «спомини», «з минулого», «згадки», «обриси», «хроніки мого життя» та ін. Це спогади військових, які боролися за українську державність по обидва береги Збруча, – офіцерів Української Народної Республіки чи Української галицької армії, до прикладу, Якова Гальчевського [10], Юрія Горліс-Горського [11], Мирона Тарнавського [12] чи Степана Шухевича [13].

Українські воєнні мемуари сконцентровані аж ніяк не на звеличуванні перемог, вони насамперед виявляють військовий спосіб мислення та, за Р. МакГрегором, «щирі наративи патріотичної самопожертви» [9]. Майже двохсотлітня перерва в українській воєнній мемуаристиці спричинена політикою обмеження, що її здійснювала російська імперія для підтвердження нібито неспроможності української нації, для знецінення та привласнення її спадщини й унеможливлення збройного опору. Українських мемуарів найновішого періоду, як пише Я. Дашкевич, небагато через політичні умови та постійну загрозу переслідувань: «спогадів все ще мало, бо гинули і терпіли мільйони українців, а про це писали та пишуть, в найкращому випадку, лише сотні, може, тисячі учасників. Та подекуди загніздився ще страх – не за себе, а за своїх потомків, бо вони, ось, мали таких батьків і дідів. Хоча давно вже пора обміняти страх на гордість» [14, с. 349].

Сьогодні мемуарні тексти є важливим джерелом відомостей про історичні події, правда, вкрай недооціненим культурно-історичним феноменом. Як свідчення самосвідомості окремої особистості, фактичний та осяжний вияв національної пам'яті й історичної свідомості суспільства, вони можуть бути важливим інструментом професійної підготовки майбутніх військових, тим більше, що саме зараз книжковий ринок може запропонувати молодим людям достатньо літератури, справді цінної з історичного погляду та важливої для професійного зростання. Першочергове значення у системі військової освіти мають книги з української мілітарної історії, насамперед ті, де йдеться про обмежено представлені в сучасних підручниках історичні події.

Особливо прикметна книга «Проти червоних окупантів» Якова Гальчевського – учасника Визвольних змагань, який боровся з московськими окупантами до 1925 року. Це блискучий опис тактики боротьби проти в декілька разів сильнішого противника, подолання часто безнадійних ситуацій і разом з тим свідчення сили людини, яка захищає свою землю. Ці спогади дають змогу краще зрозуміти події одного з найтрагічніших і разом з тим найгероїчніших періодів вітчизняної історії, пізнати національного героя – «безстрашного воїна, який волю, славу і велич своєї держави і свого народу ставить понад власні інтереси і понад власне життя» [10, с. 5].

Кожна сторінка цього тексту може бути яскравою ілюстрацією до того, як здійснювати розвідку місцевості в складі бойових груп чи проводити військовий пошук в тилу противника, унаочнити роботу командира з підготовки бою (дій), послідовність заходів з організації бойових дій (бойового застосування) чи оцінювання противника. Багато прикладів

стосується таких важливих і для сучасної тактики питань, як способи пересування на місцевості, оборонна тактика малих тактичних груп, атаквальна (наступальна) тактика дій у складі малих тактичних груп. Хрестоматійним може бути такий приклад організації «рейду» («набігу») малими тактичними групами, про який пише Гальчевський, як напад на Турбівську цукроварню – на виставу аматорського гуртка, де зібралася сотня визначних комуністів і чекістів [10, с. 62–64].

Яскраві приклади успішних тактичних дій проти набагато сильнішого противника дають також спогади «Холодний Яр» Юрія Горліс-Горського [11]. Для вивчення із загальної тактики питань щодо порядку постановки завдань підлеглим, організації взаємодії та підготовки підрозділів до виконання завдань, особливостей дій у складі бойових двійок оптимально підійде історія Ю. Горліс-Горського про планування і напад на Кам'янку, протидію обороні моста, захоплення будинку чека і міліції, звільнення арештованих [11, с. 102–106]. Можливості використання мемуарної літератури в практиці військової освіти подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Приклади використання воєнної мемуарної літератури під час вивчення навчальних дисциплін «Загальна тактика» і «Тактико-спеціальна підготовка»

№ з\п	Теми навчальних занять	Книга, сторінки	Приклад
Навчальна дисципліна «Загальна тактика»			
1	Розвідка місцевості в складі бойових груп. Розвідка в тилу противника.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 27.	Опис ситуації у Брусленові, коли не зрозуміло, де свої, де чужі. Рішення про вивчення поведінки потенційного ворога: треба «обсервувати їхню поведінку, підсунувшись під місце їхнього постою».
2	Робота командира відділення з підготовки бою (дій).	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 145–147.	Рішення «дати більшовикам науку в формі засідки в лісі за їхні знущання над селянами». Вивчення сил, озброєння, планів більшовиків. Розподіл сил на охорону коней, організація засідки з двох сторін: «завдання: перепустити передову стежу і відкрити вогонь, коли чоло колони буде доходити на висоту».
3	Основи управління та підготовки до бою. Сутність і зміст управління військами.	Тарнавський М. Спогади. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2018. С. 106	Спогад про Чортківську офензиву, яка «була безприкладна в історії новітніх боїв. Армія без набоїв перейшла в наступ і довгі тижні гнала перед собою чисельнішого та стократ краще озброєного ворога. Треба було бачити на власні очі одчайдушність наших стрільців і старшин... щоб пізнати, який прекрасний боевий елемент представляє собою українець».
4	Порядок організації бойових дій (бойового застосування). Оцінювання противника.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 44–45.	Бій з більшовиками біля села Самгородок. «План помстити вбитого козака: даю піхоті наказ залягти між будинками в розстрілну, підпустити більшовицьку валку на возах до височини села і з віддалі 100–150 кроків сипнути по них вогнем, потім в наступ, коли я з кіннотою заатакую їх від чола».

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
5	Порядок визначення завдань підлеглим. Організація взаємодії та підготовка підрозділів. Командирські навички в управлінні групою.	Ю. Горліс-Горський. Холодний Яр: Львів: Видавництво «Апріорі», 2022. С. 46–49.	Визначення завдань для протидії більшовикам на Лубенських хуторах. Урівноваженість, здатність зберігати силу духу в складній ситуації («Так чого ж ти злякався? Можна би подумати, що вже твою келію зайняли»), ситуативна обізнаність (опитування селянина), визначення відповідальних («Соловій! Андрійченко! Кононенко...»), завдання для розвідки.
Навчальна дисципліна «Тактико-спеціальна підготовка»			
6	Управління у складі малої тактичної групи. Дії в складі бойових двійок.	Ю. Горліс-Горський. Холодний Яр: Львів: Видавництво «Апріорі», 2022. С. 288–292.	Опис різних методів ведення повстанської війни, зокрема й рейкової, тобто боротьба з більшовицькими бронетягами («млинок»).
7	Робота в складі малих тактичних груп. Індивідуальна техніка пересування.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 21–22.	«Наша засада була: ніколи не перебувати вдруге на цьому самому місці... не робити постою на одному місці довше, як один день... Ми сильні своєю таємничістю, дібраним елементом, нежданим нападом-заскоченням, використанням ночі, поганой погоди і скорим зниканням... Знаючи правильники кількох армій польової служби, ми мусимо діяти завжди не так, як каже правильник...»
8	Способи пересування та маневрування в складі малих тактичних груп.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 123.	Нічна акція в Лознянській цукроварні. Оцінка вартості повстанців: «кожний міг бути провідником ударної групи, в нічних сутичках мали вони досвід, уміли битись серед будинків».
9	Оборонна тактика малих тактичних груп.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 114–117.	Відсіч червоним біля сіл Кусиківці та Літинки. «Ворогів багато, а нас мало». Поділ своїх сил для відсічі та для атаки на червоних з флангу. Протистояння пішим і кінним атакам червоних.
10	Наступальна тактика дій у складі малих тактичних груп – «Розвідка, пошук». Ведення розвідки та пошуку малими тактичними групами.	Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. С. 62–64.	Напад на Турбівську цукроварню на виставу аматорського гуртка, де зібралася сотня комуністів і чекістів. Розвідування та маскування. Історія на сцені. Відігравання та відспівання національного гімну «Ще не вмерла Україна»... Коли я і козаки оповіли всім, як усе сталося, то свіжі старшини дивувались і сміялись».

Такі тексти важливі як з огляду на можливості детального вивчення військових стратегій, змін у характері бойових дій, так і тому, що вони містять роздуми про мету опору та боротьби. Ці спогади, на відміну від кіно чи телебачення, пропонують розповіді з перших вуст про бойовий досвід і військове життя, розкривають невідомі аспекти збройного спротиву українців, а

найважливіше – формують глибше розуміння цієї боротьби, подаючи її з української перспективи, бо досить довго історію українського визвольного руху писали її вороги – більшовицькі каральні органи ЧК, ОГПУ чи НКВС [15, с. 19].

Використання мемуарної літератури може бути важливим елементом навчання в контексті перевірених часом наративних традицій для передачі життєво важливої інформації від покоління до покоління. Л. Браун, розглядаючи розповідь історій як навчальний метод, вважає, що розповіді особистісних історій на навчальних заняттях необхідні для того, щоб проілюструвати ключові навчальні моменти, продемонструвати практичне застосування та підтримувати інтерес молоді. У військових навчальних закладах США, зокрема інженерній школі армії, такі історії використовують, щоб допомогти запам'ятати інформацію і тим самим покращити результати навчання [17]. Використання мемуарних історій розширює межі навчального матеріалу, тобто глибину і ясність, що пов'язане з тим, що «семантичні структури та часове впорядкування інформації в історіях діють як механізм фокусування уваги» [17, с. 7].

Те, що просте зчитування фактів, прізвищ з підручника не завжди гарантує сталості та міцності запам'ятовування, підтверджують і дані опитування курсантів 2025 року. Серед 104 курсантів, які відповідали на питання про те, хто такий Тарас Бульба-Боровець, більшість поставили прочерк. 7,69 % дали неправильні відповіді, орієнтуючись, певно, на асоціативну пам'ять, наприклад, згадавши гоголівського Тараса Бульбу: «козак», «письменник», «літературний персонаж», «принциповий чоловік», «відомий персонаж з книги», «український письменник». 6,73 % відповіли більш-менш правильно, вказавши, що це «полководець» або «один із засновників українського повстанського руху».

«Чортківську офензиву» як «контрнаступ армії УНР» змогли пояснити 26,92 % курсантів. 11,54 % дали узагальнене пояснення: «військова операція», «операція», «історична подія». 17,0 % відповіли неправильно, бо зазначили, що це «польська операція» або «відомий художній твір» (решта поставили прочерк). Відповідь на основі асоціацій курсанти дали також, пояснюючи словосполучення «Холодний Яр». 27,88 % вважають, що це «історична подія», «період терору над євреями», «трагедія Другої Світової війни», «розстріл цивільного населення, згадки про який не було невігідним радянській владі», «місце битви», «реліктовий лісовий масив». Тут очевидно, що курсанти не знають, а тому плутають два історичні поняття: Холодний Яр і Бабин Яр. Лише 16,35 % учасників опитування змогли дати правильну відповідь, зазначивши, що це «назва повстанського руху, місце базування спротиву червоним». Правильними можна вважати і відповіді, що Холодний Яр – це «книга Горліс-Горського» (14,42 %) та «93 ОМБР (бригада)», «бригада в ЗСУ» (13,46).

Ці результати переконують про доцільність, бажаність і потенціал професійного читання, необхідність його розширення і на українську воєнну мемуарну літературу. Тим більше, що, наприклад, «Холодний Яр» Юрія Горліс-Горського та «Проти червоних окупантів» Якова Гальчевського написано у формі захопливого пригодницького роману. Має значення і стиль та лексика

української воєнної мемуаристики: вона зберегла правдивість, межову щирість, жвавість і барвистість мови, що робить її привабливою і для сучасного читача.

У цій ситуації очевидно, що якби курсанти прочитали книгу Т. Бульби-Боровця «Армія без держави» [18], спогади Мирона Тарнавського чи книгу Ю. Горліс-Горського «Холодний Яр», вони вже, напевно, ніколи б не забули, що Тарас Бульба-Боровець – це організатор Української повстанської армії «Поліська Січ» в роки Другої світової війни, Мирон Тарнавський – командир легіону Українських січових стрільців та генерал Української галицької армії, що Чортківська офензива – наступальна військова операція Української галицької армії у червні 1919 року, про яку пише Мирон Тарнавський, та встановити зв'язок між Холодним Яром як місцем спротиву червоним окупантам, книгою Горліса-Горського про ці події та символічністю назви 93 ОМБР ЗСУ.

Сьогодні мемуари можуть стати важливим інструментом для навчання, розширення простору навчальної комунікації. На їхній основі можна обговорювати теми про зміни техніки ведення бою, значення ситуативної обізнаності для вибору воєнної тактики, важливості підтримки місцевого населення, особливості організації протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям. Воєнні мемуари допомагають пізнати уроки з минулого, і водночас розглянути такі важливі теми, як стійкість, лідерство, технології чи національна безпека. З майбутніми офіцерами можна організувати дискусію про те, чому ми маємо сьогодні дві версії історії українського визвольного руху, зокрема радянську та національну, чому комуністична влада намагалася знищити пам'ять про Холодний Яр і чому їй це не вдалося, а також про те, чому саме поблизу Мотронинського монастиря встановлено пам'ятники сучасним українським героям – Георгію Тарасенку та Дмитру Коцюбайлу (Да Вінчі), а також пам'ятник бійцям 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр» [15, с. 44].

Подібні обговорення – через подію, презентацію, документ – необхідні, щоб поділитися ідеями про книгу. Обговорення прочитаного збільшує можливості для навчання: кожен може поділитися своїм баченням і збагатитися досвідом інших людей. Спільне обговорення мемуарної літератури робить навчання набагато цікавішим. Основні правила досить прості: на кожне заняття один чи двоє курсантів готують повідомлення про прочитану книгу, акцентуючи на тому, як її тема чи сюжет пов'язані з темою заняття. На один семестр можна запланувати і прочитання 1–2 книг усією групою, що дасть можливість обговорювати тексти та знаходити відповіді на складні питання, до прикладу, про співвідношення мемуарної оповіді та офіційних наративів, вплив описаних подій на окремих людей, суспільство і долю країни.

Бажано в навчальному закладі створити відповідне середовище, що заохочувало б до читання. Прямий наказ у цій справі майже не матиме результатів: читання – акт не одноразовий, це постійна праця, яку людина не може виконувати лише з примусу. Ще М. Рудницький писав, що хоча «книжки любимо, як рідних батьків, та не любимо, коли вони занадто голосно

нагадують нам, що ми повинні їх любити» [19, с. 470]. З іншої сторони, читання має бути керованим, інакше високим буде ризик, що пріоритетним серед читачів виявиться Стівен Кінг. Найоптимальнішим може бути відкрите заохочення до читання: керівники різних рівнів можуть повідомляти про свої читацькі уподобання. Така практика поширена у військових навчальних закладах США, зокрема Університеті морської піхоти [20], Військово-морській академії [21] чи Повітряно-космічній академії [22]: зі списків книжкових уподобань керівників різних рівнів майбутні офіцери дізнаються про те, чому командир вибрав ті чи інші книги. За таких умов можна впроваджувати програму читання в навчальному закладі, де книга буде частиною цілісної системи розвитку військових лідерів.

Загалом воєнні мемуари допоможуть майбутнім офіцерам розширити розуміння військової справи і воєнного мистецтва. Ці книги також доповнюють матеріали, які зараз використовуються в системі військової освіти. Подібний підхід, який виходить за межі формальної освіти чи навчання, допомагає краще оцінити історичну, технічну та філософську історію сучасної воєнної тактики та управлінських процедур, є найкращою підготовкою до вирішення завдань вищої когнітивної складності та досягнення інтелектуальної переваги над ворогом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Воєнна мемуаристика є продовженням споконвічної традиції словесного передавання досвіду від одних поколінь до інших. Ці перекази особистих історій були найдієвішою практикою підготовки молодих воїнів. Сьогодні мемуарні твори є важливим джерелом відомостей про історичні події, містять особисті спогади та подробиці подій, що не задокументовані в інших джерелах. Вони сприяють збереженню історичної пам'яті та дають майбутнім поколінням детальну інформацію про минуле. Цінність воєнних мемуарів також у тому, що вони розповідають про особистий досвід, конкретні події або теми, пов'язані з війною.

У практиці військової освіти вивчення української воєнної мемуаристики надає читачеві ширший історичний контекст, з якого можна вчитися: мемуари пропонують більш глибоке розуміння унікального, специфічного досвіду в складних ситуаціях. Якщо у військових навчальних закладах зарубіжних країн воєнну мемуаристику вивчають, серед іншого, для того, щоб краще вивчити минулі події, то в українських умовах ці книги можуть, що особливо необхідно, ознайомити з національними героями та українською мілітарною традицією.

Спільні обговорення воєнної мемуаристики як варіант керованого читання – це потужний та ефективний спосіб розширювати основу формальної освіти. Це дає можливість організовувати пізнання за допомогою цікавих текстів, розвивати у курсантів здатність ставити питання і досліджувати проблеми, що стосуються воєнного досвіду, стійкості та лідерства. Розуміння історії нещодавніх чи минулих подій допоможе майбутнім офіцерам зрозуміти «чому» своїх дій, відповідно, розвинути ширше бачення військової сили, досягти адекватнішого реагування на виклики часу.

Перспективами подальших наукових досліджень є визначення можливостей наративного навчання у військовій освіті, зокрема історичної літератури, а також психотерапевтичного потенціалу книг та ролі написання мемуарів для психоемоційного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Woodward, R., N. Jenkins N. Bringing War to Book: Writing and Producing the Military Memoir. London, UK: Palgrave Macmillan Palgrave Macmillan, 2018. 376 p.
2. Long E., Edwards A., McWade B., Clark S., & Brewster L. Older veterans: The materiality of reminiscence, making unknown histories knowable and forging social connections // *Memory Studies*. 2021. 14(4). P.892–908. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/17506980211024317>
3. Schrader B. Living war, writing war, teaching war // *Critical Military Studies*. 2022. 9(1). P. 59–74. URL: https://www.researchgate.net/publication/365219485_Living_war_writing_war_teaching_war
4. Любовець Н. І. Мемуарій української революції (1917–1921 pp.): автори та жанри // *Українська біографістика*. 2017. Вип. 15. С. 260–286. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2017_15_18.
5. Отземко О. Мемуари жінок і про жінок-учасниць Української революції 1917–1921 pp. на сторінках західноукраїнських часописів міжвоєнного періоду // *Старожитності Лукомор'я*. 2024. № 4. С. 91–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2024_4_10.
6. Савчук Б. П., Гаврилюк Г. В. Мемуари, як історичне джерело з вивчення долі вояків Української Галицької армії після її остаточної ліквідації // *Інтелігенція і влада. Серія : Історія*. 2010. Вип. 19. С. 118–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2010_19_15.
7. Пархоменко В. Мемуари В. Галана в якості джерела з історії Галицької армії // *Старожитності Лукомор'я*. 2021. № 5. С. 51–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2021_5_8.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
9. McGregor R. How the war memoir reveals the relationship between psychology and politics. URL: <https://www.transformingsociety.co.uk/2021/11/08/how-the-war-memoir-reveals-the-relationship-between-psychology-and-politics/>
10. Гальчевський Я. Проти червоних окупантів : в 2-х частинах / упоряд. Тарас Каляндрук. 2-е вид. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. 248 с.
11. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр: у двох частинах. Вид. 2-ге. Львів: Видавництво «Апріорі», 2022. 464 с.
12. Тарнавський М. Спогади. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2018. 160 с.
13. Шухевич С. Спомини з Української Галицької Армії. Львів: Апріорі. 2025. 616 с.
14. Дашкевич Я. «Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика. Київ: Темпора, 2011. 828 с.
15. Митрофаненко Ю. «Воля України або смерть!». Повстанці Холодного Яру. Київ: Віхола, 2025. 232 с.
16. Brown L. Storytelling as an Instructional Technique Recommendations for Military Instructors. // *Journal of Military Learning*. April 2025. P. 55–73. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/journal-of-military-learning/Archives/April-2025/Storytelling/Storytelling-UA.pdf>
17. Andrews D. H., Hull T. D., & Donahue J. A. Storytelling as an instructional method: Definitions and research questions // *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*. 2009. 3(2). P. 6–23. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/ijpbl/vol3/iss2/3/>
18. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Київ: ТОВ «Книга роду», 2008. 318 с.
19. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. 502 с. (Серія «Gogito: навчальна класика»).
20. Commandant of the Marine Corps 2025 Professional Reading Program. URL: <https://grc-usmcu.libguides.com/cmc-reading-list> (last accessed: 02.09.2025).

21. Military Reading Lists. URL: <https://www.usni.org/press/military-reading-lists> (last accessed: 02.09.2025).

22. LeadershipLibrary/ Chief Master Sergeant of the Air Force/ URL: <https://www.af.mil/About-Us/CMSAF-Leadership-Library/> (last accessed: 02.09.2025).

REFERENCES

1. Woodward, R., N. Jenkins N. Bringing War to Book: Writing and Producing the Military Memoir. London, UK: Palgrave Macmillan Palgrave Macmillan, 2018. 376 p. [in English].
2. Long E., Edwards A., McWade B., Clark S., & Brewster L. Older veterans: The materiality of reminiscence, making unknown histories knowable and forging social connections. *Memory Studies*. 2021. 14(4). pp. 892–908. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/17506980211024317> [in English].
3. Schrader B. Living war, writing war, teaching war. *Critical Military Studies*. 2022. 9(1). pp. 59–74. URL: https://www.researchgate.net/publication/365219485_Living_war_writing_war_teaching_war [in English].
4. Liubovets N. I. Memuarii ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 rr.): avtory ta zhanry [Memoirs of the Ukrainian Revolution (1917–1921): authors and genres]. *Ukrainska biohrafistyka* [Ukrainian biographical studies]. 2017. Vyp. 15. pp. 260–286. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2017_15_18. [in Ukrainian].
5. Otzemko O. Memuary zhinok i pro zhinok-uchasnyts Ukrainkoi revoliutsii 1917–1921 rr. na storinkakh zakhidnoukrainskykh chasopysiv mizhvoiennoho periodu [Memoirs of women and women participants in the Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the pages of Western Ukrainian magazines of the interwar period]. *Starozhytnosti Lukomoria* [Antiquities of Lukomorie]. 2024. № 4. pp. 91–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2024_4_10. [in Ukrainian].
6. Savchuk B. P., Havryliuk H. V. Memuary, yak istorychne dzherelo z vyvchennia doli voiakiv Ukrainkoi Halytskoi armii pislia yii ostatochnoi likvidatsii [Memoirs as a historical source for studying the fate of soldiers of the Ukrainian Galician Army after its final liquidation]. *Intelihentsiia i vlada* [The intelligentsia and the authorities]. Seriia : Istoriiia. 2010. Vyp. 19. pp. 118–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2010_19_15. [in Ukrainian].
7. Parkhomenko V. Memuary V. Halana v yakosti dzherela z istorii Halytskoi armii [Memoirs of V. Galan as a source on the history of the Galician Army. Antiquities of Lukomorie]. *Starozhytnosti Lukomoria* [Antiquities of Lukomorie]. 2021. № 5. pp. 51–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2021_5_8. [in Ukrainian].
8. Literaturoznavchnyi slovnyk-dovidnyk [Literary Reference Dictionary] / za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv: VTs «Akademiia», 2007. 752 p. [in Ukrainian].
9. McGregor R. How the war memoir reveals the relationship between psychology and politics. Retrieved from: <https://www.transformingsociety.co.uk/2021/11/08/how-the-war-memoir-reveals-the-relationship-between-psychology-and-politics/> [in English].
10. Halchevskyi Ya. Proty chervonykh okupantiv [Against the red invaders] : v 2-kh chastynakh / uporiad. Taras Kaliandruk. 2-e vyd. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori», 2023. 248 p. [in Ukrainian].
11. Horlis-Horskyi Yu. Kholodnyi Yar [The Cold Ravine]: u dvokh chastynakh. Vyd. 2-he. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori», 2022. 464 p. [in Ukrainian].
12. Tarnavskyi M. Spohady [Memoirs]. Ivano-Frankivsk: «Lileia-NV», 2018. 160 p. [in Ukrainian].
13. Shukhevych S. Spomyny z Ukrainkoi Halytskoi Armii [Memories of the Ukrainian Galician Army]. Lviv: Apriori. 2025. 616 p. [in Ukrainian].
14. Dashkevych Ya. «Uchy nelozhny my ustamy skazaty pravdu»: istorychna eseistyka [«Teach me to speak the truth with non-lying lips»: historical essays]. Kyiv: Tempora, 2011. 828 p. [in Ukrainian].
15. Mytrofanenko Yu. «Volia Ukrainy abo smert!». Povstantsi Kholodnoho Yaru [«The freedom to Ukraine or death!»: The rebels of the Cold Ravine]. Kyiv: Vikhola, 2025. 232 p. [in Ukrainian].

16. Brown L. Storytelling as an Instructional Technique Recommendations for Military Instructors. *Journal of Military Learning*. April 2025. pp. 55–73. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/journal-of-military-learning/Archives/April-2025/Storytelling/Storytelling-UA.pdf> [in English].
17. Andrews D. H., Hull T. D., & Donahue J. A. Storytelling as an instructional method: Definitions and research questions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*. 2009. 3 (2). pp. 6–23. Retrieved from: <https://docs.lib.purdue.edu/ijpbl/vol3/iss2/3/> [in English].
18. Bulba-Borovets T. *Armiiia bez derzhavy* [An army without a state]. Kyiv: TOV «Knyha rodu», 2008. 318 p. [in Ukrainian].
19. Rudnytskyi M. Vid Myrnoho do Khvylovoho. Mizh ideieiu i formoiu. Shcho take «Moloda Muza»? [From Myrnyi to Khvylovyi. Between Idea and Form. What is a «Young Muse»?]. Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 2009. 502 p. (Seriiia «Gogito: navchalna klasyka»). [in Ukrainian].
20. Commandant of the Marine Corps 2025 Professional Reading Program. Retrieved from: <https://grc-usmcu.libguides.com/cmc-reading-list>. (last accessed: 02.09.2025) [in English].
21. Military Reading Lists. Retrieved from: <https://www.usni.org/press/military-reading-lists>. (last accessed: 02.09.2025) [in English].
22. LeadershipLibrary/ Chief Master Sergeant of the Air Force/ Retrieved from: <https://www.af.mil/About-Us/CMSAF-Leadership-Library/> (last accessed: 02.09.2025) [in English].

SAMMARY

Svitlana Shumovetska,
Doctor of Pedagogic Sciences, Professor,
National Academy of the State Border Service
named after B. Khmelnytskyi

Ukrainian War Memoirs: Promoting Reading Practices about History and Military Tactics

Introduction. The article highlights the possibilities of using Ukrainian war memoirs in the practice of military education.

Purpose. The aim of the article is to determine the educational value of war memoirs and ways to encourage future officers to read about military leaders.

Methods. The research methodology covers the use of analytical, historical and comparative methods. This made it possible to analyse the characteristics of memoir literature and determine the advantages of studying it in the practice of military education.

Results. The topics of individual memoirs have been systematized for use in the educational process in the form of presentations, group or individual discussions, or research tasks that can help future officers better grasp ideas about such complex concepts as military operations, manoeuvre warfare, strategy and operational art, leadership and management, i.e., to better prepare for unpredictable situations and the performance of tasks of increased cognitive complexity. The advantages of such professional reading practices include the wide coverage of material essential for the future profession and the thorough examination of all issues related to the use of military force.

Originality. The scientific novelty of the study lies in determining the potential of military memoir literature for training future officers in basic military disciplines. Memoirs are proposed to be considered as an important tool for improving the quality of training and expanding knowledge of wartime history through personal narratives that contain details and feelings of participants in historical events and illustrate the contexts and consequences of management decisions.

Conclusion. In the practice of military education, studying the wartime memoiristics provides the reader with a broader historical context from which to learn: memoirs offer a deeper understanding of Ukrainian military tradition.

Keywords: wartime literature; history; military tactics; war; books; training; military education.